

*Савченко С. В., канд. іст. наук,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності,
П'ятак О. С., здобувач вищої освіти,
Український державний університет науки і технологій*

ОБМЕЖЕНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЦІННОСТІ ДОКУМЕНТІВ З ОГЛЯДУ НА НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА

Анотація. Розглядається експертиза цінності документів (ЕЦД) в архівознавстві, аналізується двоєдиний підхід: джерелознавчий та інформаційний. Описано ключові принципи, критерії оцінки документів та їхні обмеження. Особливу увагу приділено критиці сучасних підходів і необхідності врахування ширшого спектра джерел для збереження історично цінної інформації в архівах.

Ключові слова: експертиза цінності документів, архівознавство, джерелознавчий підхід, інформаційний підхід, історичні джерела, критерії оцінки, архівні документи.

Вступ. Експертиза цінності документів (ЕЦД) є ключовим елементом архівознавства, спрямованим на збереження документної ретроспективної інформації (ДРІ). Її функції включають відбір документів для державного зберігання, комплектування архівів і вплив на процес створення документів. Теоретичні основи ЕЦД розроблялися до Другої світової війни, а в 1957 році їх систематизував К. Мітяєв, сформулювавши основні принципи експертизи. Ці тези розглядають аспекти ЕЦД, аналізують теоретичні підходи та критично оцінюють сучасні тенденції у визначенні цінності документів.

Метою є аналіз підходів і критеріїв ЕЦД, зокрема двоєдиного підходу, що поєднує джерелознавчий та інформаційний аспекти, а також виявлення обмежень наявних методологій і необхідності розширення підходу для збереження історично значущої інформації.

Основний текст. Методологічна основа ЕЦД включає два підходи: джерелознавчий та інформаційний. Перший передбачає, що документи стають джерелами історичних досліджень після відбору, їхня цінність залежить від здатності надавати достовірну інформацію. Це підкреслює необхідність збереження різноманітних документів, оскільки навіть незначні джерела можуть бути інформативнішими, ніж офіційні протоколи. Інформаційний підхід орієнтується на функціональний аналіз, оцінювання дублетності та ранжування фондоутворювачів.

Ключові принципи ЕЦД, сформульовані у 1950-х роках, включають історизм, об'єктивність, всебічність і комплексність. Історизм пов'язує цінність документа з його походженням, об'єктивність вимагає оцінки без ідеологічних упереджень. Всебічність і комплексність враховують зв'язки документа з іншими джерелами. Водночас відділяти важливе від неважливого в тематичному плані неможливо, тематична оцінка документа теоретично виключена.

Критерії оцінки уточнили у 1962 році, виключивши питання достовірності свідчень, адже навіть недостовірні дані можуть бути цінними. Перевагу надають оригіналам з палеографічними особливостями. Важливими є авторство, юридич-

на чинність, час створення документа – документи, створені одночасно з подією, вважаються ціннішими.

Теорія архівознавства, зокрема і проблема ЕЦД, зазнала істотного переосмислення в 70-х роках минулого століття, коли з'явилися роботи, що спровокували бурхливі наукові дебати. Видатним прикладом таких досліджень стали праці В. М. Автократова, які вирізняються глибоким теоретичним аналізом і узагальненнями. Результатом багаторічної наукової діяльності В. М. Автократова стала розробка не тільки загальної теорії архівознавства, але й окремих теорій, що формують цілісну концепцію архівної діяльності. Автократов критикує інформаційний підхід до ЕЦД, вважаючи, що він не дає змоги повністю оцінити цінність документів, оскільки надає перевагу функціональним характеристикам. Він стверджує, що документи стають історичними джерелами після експертизи [1].

Проте сучасні історики трактують джерела ширше, включаючи не лише архівні документи, що були продуктом державного діловодства, а й різноманітні неканцелярські тексти, наприклад, щоденники, листи, графіті. Це все, що здатне дати інформацію про минуле, це всі тексти, незалежно від того, каталогізовані вони в архіві чи ні – щоденники, листи, урбаністична епіграфіка, наприклад, графіті, чутки, усні спогади [2]. Навіть більше, каталогізовані в описи джерела можуть давати викривлену інформацію внаслідок некоректного опису документів архівістами, які можуть дати хибне трактування змісту документа.

В якості прикладу наведемо цінне джерело – урбаністичну епіграфіку. Термін «урбаністична епіграфіка» стосується вивчення написів, пов'язаних із міським простором і суспільним життям у стародавніх та сучасних містах. Це напрям епіграфіки, який зосереджений на аналізі написів, виявлених на міських будівлях, пам'ятниках, стінах, дорожніх знаках та інших елементах міської інфраструктури. Написи розглядаються в контексті міської інфраструктури, їх розміщення і зміст можуть розкривати особливості суспільного і приватного життя, міського планування, ролі різних громадських місць (площ, форумів, ринків), а також зміни в архітектурі та використанні міських просторів. Написи можуть слугувати засобом комунікації, інструментом політичної пропаганди або способом творчого самовираження. Наприклад, ще донедавна можна було побачити на університетських партах кілька шарів епіграфічної інформації у формі привітань, віршів, малюнків (не завжди пристойного змісту), закликів, жартів, політичних гасел та багато іншого, що відбивало культурно-семантичний фон свого часу.

Цінність такого джерела очевидна, тож ми схильні погодитися з тими авторами, які наполягають, що документ стає джерелом в момент його залучення істориком до реконструкції минулого, взяти хоча би згадану епіграфіку чи «усну історію» (перекази, спогади, чутки), а не внаслідок архівознавчої експертизи. Серйозною проблемою в контексті збереження повноти джерельної спадщини є масовість і формальність ЕЦД, що підвищує ризик втрати цінних документів [3]. Обсяг сучасної документації не дає змоги переглядати всі документи, що призводить до вибіркості (йдеться про оптимум у 3–4 %), що може мати деструктивний вплив на розвиток історичної науки. Критерій цінності – частота використання фонду (звернення користувача) – також недосконалий, адже інтерес до доку-

ментів змінюється. Ще нещодавно документи партархіву та радянських повоєнних органів влади мало кого цікавили, зараз інтерес до цих джерел посилюється.

Висновки. ЕЦД залишається ключовим інструментом архівознавства, але її теоретичні підходи потребують вдосконалення. Двоєдиний підхід, що поєднує джерелознавчі та інформаційні методи, важливий для повного розуміння значення документів. Однак надмірна увага до формальних характеристик може обмежувати оцінку. Сучасний підхід має враховувати ширший спектр документів, незалежно від їх статусу, і зосереджуватись на семантичному наповненні. Йдеться про подолання вузького канцелярського підходу, що на перший план висуває документи державного діловодства. Реформування науково-методичного забезпечення ЕЦД є важливим для збереження історично цінної інформації в умовах зростаючого обсягу документації.

Список використаних джерел

1. Автократов В. Н. К проблеме вовлечения информационных категорий в архивоведение. *Труды ВНИИДАД*. Москва, 1973. Т. 3. С. 251–263.
2. Яременко М. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посібник. Київ, 2010. 199 с.
3. Експертиза цінності управлінських документів: історія, теорія, методика: науково-методичний посібник / С. В. Сельченкова, К. Т. Селіверстова; Укрдержархів, УНДІАСД. Київ, Рівне, 2011. 170 с.